

DOSTOPNOST KONCEPTOV MOŠKOSTI IN ŽENSKOSTI

Transseksualnost in počenjanje spola

Katarina Župevc

71

IZVLEČEK

Naša družbeno-kulturna resničnost spol zarisuje v dvojini, v moški in ženski različici, kar naj bi bilo neko naravno in ultimativno dejstvo. Hkrati naj bi bila njegova družbeno-kulturna artikulacija (družbeni spol) nedvoumno, nespremenljivo in vselej-že povezana z njegovo biološkostjo (biološki spol). Vendar pa v taisti družbeno-kulturni resničnosti živijo tudi osebe, ki se s tem diskurzom ne identificirajo in ga zato preizprašujejo. Transseksualne kot tudi druge transspolne osebe si tako na različne načine prilščajo oziroma potrjujejo spol, ki naj jim znotraj ideologije spola sicer ne bi bil na voljo, naj bi jim bil nedostopen. V članku opisujem načine tega prilščanja oziroma potrjevanja ter obenem naslavljam vprašanje dostopnosti konceptov moškega in ženskega spola.

Ključne besede: moškost, ženskost, družbeni spol, biološki spol, transseksualnost

ABSTRACT

Our socio-cultural reality defines gender in two distinct categories, male and female, and this is supposed to be a natural and definitive fact. At the same time, gender's socio-cultural articulation (social gender) is supposed to be beyond any doubt, unchangeable, and always related to its biological nature (biological gender). However, in this same socio-cultural reality there are also people who do not identify themselves with this discourse and therefore question it. Transsexual and other transgender persons thus in different ways adopt or assert a gender which, within the ideology of gender, should not be available or accessible to them. The article describes the ways of this adoption or assertion and simultaneously addresses the issue of the accessibility of the concepts of male and female gender.

Keywords: male, female, gender, sex, transsexuality

Uvod

Pričujoče pisanje¹ v središče postavlja identifikacije, ki problematizirajo umestitev v klasično moško-žensko pozicijo. Te identifikacije bi lahko poimenovali s kakršno

---

¹ Besedilo temelji na moji doktorski disertaciji *Spol kot ideologija: transseksualnost na Slovenskem*, ki je nastala na podlagi raziskave, v kateri je med letoma 2008 in 2011 sodelovalo osem oseb, ki so se identificirale kot trans oziroma transseksualne. Vsi pogovori oziroma intervjuji, ki sem jih opravila s sodelujočimi v raziskavi, so bili polstrukturiranega tipa, torej sem imela nekaj vnaprej pripravljenih vprašanj, v veliki meri pa sem razmeroma neovirano pustila naraciji, da se je odvila v smer, v katero sta jo vodila moj sogovornik oziroma sogovornica.

koli besedo, začeni s predpono trans- oziroma vključujoč pridevnik trans. Naj se za nekoliko bolj podrobno razumevanje poimenovanja naslonim na delo Viviane Namaste, ki pravi, da termin transseksualec (*transsexual*) označuje osebo, ki je bila rojena enega spola – moškega ali ženskega –, vendar pa se identificira kot pripadnica “nasprotnega” spola. Transseksualne osebe so po njenem tiste, ki se z administracijo hormonov in različnimi kirurškimi posegi skušajo kar čim bolj približati spolu, s katerim se identificirajo. V anglosaksonskem svetu se je močno uveljavil tudi termin transspolno/transspolna oseba/transspolnež (*transgender*), ki lahko označuje osebo ali nastopa kot pridevnik in naj bi bil pravzaprav nadpomenka za označevanje vseh oseb, ki se na kakršen koli način izmikajo umestitvi v binarni sistem družbenega in biološkega spola: transseksualci, kraljice preobleke (*drag queens*, moški, ki v (gejevskih) klubih nastopajo v ženskih oblačilih), interseksualci (osebe, ki jih je težko umestiti v kategorijo moškega oziroma v kategorijo ženske na podlagi njihove biologije), kralji preobleke (*drag kings*, ki so ženske v moški preobleki, običajno gre za preoblačenje v okviru industrije zabave in zabave v lezbičnem družbenem okolju), transvestiti (heteroseksualni moški, ki jim preoblačenje v ženska oblačila nudi seksualne užitke) ter osebe, ki se ne želijo izreči niti za ženske niti za moške (Namaste 2005: 5–6).

Bodisi da gre za transseksualne, transspolne, trans ali trans* identifikacije², vse imajo predvsem eno skupno potezo, to je, da načrtno ali nenačrtno, vendar pa v vsakem primeru dejavno, vsaj v določenem časovnem izseku in na tak ali drugačen način, presegajo, preizprašujejo, spreobračajo, prestopajo, zanikajo ali kako drugače postavljajo pod vprašaj ideologijo spola. Ta ideologija spola³ je sicer produkt delovanja posameznika, vendar pa obstaja že veliko pred njim. Otrok naj bi bil pred svojim rojstvom še individuum in kasneje z delovanjem ideologije priklican⁴ v status subjekta (vendar ne le skozi ideologijo spola). Načeloma naj bi bila stvar prav taka, saj kot zapiše Althusser, “/.../ sleherna ideologija interpelira s pomočjo delovanja kategorije subjekt konkretne individue v konkretne subjekte” (Althusser 1980: 75). Če je torej naš otrok sprva nedoločen individuum, ga ideologija ob rojstvu priključuje v kategorijo subjekta, ki v našem primeru torej postane spolno obeležen. Ideologija spola deluje podobno kot banalna policijska interpelacija “Hej, vi tam!” (Althusser 1980: 75; glej tudi Youngblood Jackson 2004: 677). Na ta priklic se individuum, ki se prepozna kot naslovnik vabila ideologije, odzove in postane subjekt, takšen, kot ga določa delovanje ideologije. Dojenček se ob rojstvu prepozna kot naslovnik spolno obeleženega izjavljanja in torej postane ideološko določen spolni subjekt. Pa vendar, ali ideologija deluje res šele po rojstvu otroka? Ali pa so njene lovke veliko bolj daljnosežne?

Kot je zapisal Althusser, moramo odgovor na to vprašanje poiskati v predpostavki, da je ideologija večna. In če nato ovržemo dimenzijo časovnosti, lahko sklenemo:

² Vendar pa se v besedilu osredotočam predvsem na transseksualno identifikacijo, ki vsaj do določene mere vključuje tudi različne načine rekonstruiranja fizisa zavoljo vnovičnega spolnega obeleženja.

³ Ideologijo spola razumem tako, kot ideologijo v splošnem opiše Althusser (1980). Več o njej v nadaljevanju besedila.

⁴ Althusser sicer govori o ideologiji, ki interpelira individuum v subjekt (Althusser 1980: 75), kar bi lahko razumeli kot priklic v ideologijo, tudi ideologijo spola. Torej termina “priklic v spol” ne navajam neposredno po njem, je pa njegovo pisanje v veliki meri vplivalo na oblikovanje te besedne zveze.

/.../ ideologija je vselej-že interpelirala individue v subjekte, ali natančneje, da so individui po ideologiji vselej-že interpelirani v subjekte, to pa nas nujno pripelje do zadnje trditve: individui so vselej-že subjekti. (Althusser 1980: 76)

Althusser ima s tem pravzaprav v mislih nezmožnost individua ubežati determinizmu ideologije. Subjekti so vselej-že to, ker so vselej-že v primežu ideologije – izven nje pravzaprav sploh ne morejo obstajati. V primeru ideologije spola je povsem na mestu vprašanje, ali je sploh mogoče, da se subjekt izmakne priklicu v biološki in nato “ustrezen” družbeni spol? Ali je mogoče ostati, biti brez spola? In če se vrnem nazaj na Althusserjevo trditev, da so “/.../ individui /.../ vselej-že subjekti” (Althusser 1980: 76), potem ta (navidezna?) nezmožnost pobega ideologiji spola postane še bolj jasna. Kot je nadaljeval Althusser, se priklic v ideologijo prične že pred fizičnim rojstvom subjekta, celo pred dejanskim trenutkom njegovega spočetja.

Vsakdo ve, kako težko je pričakovani še nerojeni otrok in na kakšen način ga pričakujejo. Če se sporazumemo in pustimo ob strani “čustva”, to se pravi, oblike družinske, očetovske/materinske/zakonske/bratovske/[sestrske] ideologije, v katerih pričakujejo otroka, potem lahko prozaično rečemo tole: vnaprej je domnjeno, da bo nosil Ime svojega Očeta, da bo imel torej njegovo identiteto in da bo nenadomestljiv. Še preden se otrok rodi, je potemtakem vselej-že subjekt, za to ga določi specifična ideološka družinska konfiguracija, v kateri ga “pričakujejo”, potem ko so ga spočeli; določen je v tej konfiguraciji in po njej. Odveč je, če rečemo, da je ta družinska ideološka konfiguracija v svoji enkratnosti močno strukturirana; in v tej neusmiljeni, bolj ali manj “patološki” (če domnevamo, da temu izrazu lahko pripišemo kak pomen) strukturi mora ta nekdanji prihodnji-subjekt “najti” “svoj” prostor, to se pravi, “postati” spolni (deček ali deklica) subjekt, kar pa je že vnaprej. (Althusser 1980: 77)

Kaj drugega kot delovanje ideologije spola je namreč branje spola otroka v trenutku, ko je to mogoče s sodobnimi medicinskimi napravami? To branje spola, ki je pravzaprav zamenjalo tisto “Fantek/deklica je!” izrekanje iz preteklosti, je priklic v subjektno pozicijo na podlagi ideologije spola – od tedaj naprej je vse podrejeno temu.

Ta ideologija spola zajema ključne točke, ki jih lahko nanizamo takole: poznali naj bi družbeni (produkt družbeno-kulturnega okolja) in biološki (določen predvsem z genitalijami in drugimi fizičnimi potezami) spol, ki naj bi bila možna le v dveh komplementarnih in opozicijskih različicah, to je v moški in ženski. Moški družbeni spol naj bi vedno nujno izhajal iz moškega biološkega spola, ženski družbeni spol pa iz ženskega biološkega spola. Križne povezave naj bi bile nemogoče, nepredstavljive, navidez neobstoječe. Oba spola, tako družbeni kot biološki, naj bi bila večna, nespremenljiva, absolutna, vsaki osebi pa naj bi bil dostopen le en spol (tako družbeni kot biološki) (primerjaj Garfinkel 1967: 122–127). Vendar pa se postavlja vprašanje, ali je res tako. Ali je ideologiji spola, ki riše tovrstne poteze našega obstoja, mogoče ubežati in jo s tem razkrinkati kot družbeno-kulturno pogojenost? Ali lahko z osvetlitvijo načinov, kako transseksualne osebe

ustvarjajo spol, pokažemo tudi, da spol ni nekaj, kar imamo, ampak nekaj, kar počnemo (primerjaj West in Zimmerman 1987)? Ali nam je določen spol vsem na voljo in dostopen ali pa so njegove meje selektivno prepustne? Za osvetlitev teh vprašanj najprej pobliže pogledimo, kako nastaja transseksualna identifikacija.

Vznik in oblikovanje transseksualne identifikacije – predliminalna faza

Občutek drugačnosti je tisto, kar predstavlja prvi mejnik v oblikovanju transseksualne identifikacije.⁵ Lahko ga razumemo tudi kot predliminalno fazo po Gennepovi teoriji obredov prehoda (1984: 21), v kateri se oseba ločuje od prejšnjosti, kar koli že ta prejšnjost je (v našem primeru ločevanje oziroma odmikanje od spolne identitete, ki družbeno-kulturno sovпада s spolno obeleženim telesom). To je po Troidnu, ki ga navajata Švab in Kuhar (2005: 56), faza senzibilizacije, ki navadno nastopi v obdobju pubertete in ki prinese tudi prva razmišljanja v smeri, da “nekaj ni v redu”; ta so pogosto povezana z iskanjem novih pomenov določenih dogodkov iz bolj zgodnjega otroštva. Ti naj bi v retrospektivnem pogledu potrjevali sedanjo transseksualno identifikacijo oziroma na tej točki šele preizpraševanje in iskanje identifikacije.

Naslednja stopnja oblikovanja transseksualne identifikacije je faza krize identitete, ki jo povzročata spreminjajoča se samopercepcija in boleče pomanjkanje kakršnih koli relevantnih informacij o transseksualnosti (primerjaj Švab in Kuhar 2005: 61). Prvi poskus razrešitve krize identitete, ki nastane na podlagi občutij, da nekaj “ni v redu”, ter izkušenj, ki zamajejo sicer navidez samoumevno povezavo med “ustreznim” biološkim in “ustreznim” družbenim spolom, je nedvomno zanikanje, čemur pogosto sledijo različni načini potopitve v normo⁶ in mimikrija družbeno-kulturno zaželenega vedenja, ki se pričakuje od tega ali onega spola. Kljub namenom zmanjševanja ali razrešitve krize identitete s krojenjem vedenja in vlog, tako da bi čim bolj ustrezale družbeno-kulturnim normam glede spola in spolne identitete, pa se kriza le še pogloblja in zahteva drugačen odgovor.

Po poskusih potopitve v normo in zanikanja obstoječe in vselej-že prisotne identifikacije z nasprotnim spolom⁷ ravno tako sledi razkrivanje pred samim seboj. Vendar pa se v nekaterih primerih ta razkrivanja izkažejo za “lažna”, saj zavoljo skoraj popolne odsotnosti referenčne – transseksualne! – identifikacije

⁵ Roman Kuhar v svojem delu *Mi, drugi* (2001) našteje več modelov razvoja homoseksualne identifikacije, ki bi jih lahko aplicirali tudi v kontekstu transseksualnosti (čeprav ne gre spregledati pomembnega razkoraka, saj gre pri homoseksualni identifikaciji za spolno usmerjenost, pri transseksualni pa za spolno identifikacijo/identiteto). Kljub temu pa se pri opisovanju oblikovanja transidentifikacije opiram na omenjeno delo in na delo *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk* (Švab in Kuhar 2005).

⁶ “Navdih” za besedno zvezo “potopitev v normo” je besedna zveza “potopitev v heteroseksualnost” iz dela Alenke Švab in Romana Kuharja (2005: 63).

⁷ Transseksualna identifikacija temelji tudi na eni od potez ideologije spola, in sicer na normi dveh spolov, torej moškega in ženskega spola. Z osredotočanjem na pisanje o dveh spolih pa ne želim zanikati tudi glasov, ki zagovarjajo stališče, da je spolov pravzaprav več kot le dva, tako v biološkem kot družbeno-kulturnem smislu. Več o tem pišem tudi v svoji doktorski disertaciji.

posamezniki in posameznice svoje nelagodje neredko razumejo kot tisto, ki temelji v homoseksualni spolni usmerjenosti. Torej se najprej, v določenem obdobju življenja, identificirajo kot geji oziroma lezbijke (primerjaj Meyerowitz 2004: 187; Barrett 2007c: 26–28; Halberstam 2004: 150; Rubin 2003: 135–138, ki piše o lezbični identifikaciji kot “napačnem ovinku” pred transseksualno identifikacijo).⁸

Vidnost transseksualne identifikacije – liminalna faza

Naposled pa vendarle sledi razkritje pred samim seboj kot transseksualna oseba, s čimer se prične naslednja stopnja tega “obreda prehoda”, in sicer liminalna faza, ko je oseba med svetovoma, ni ne tukaj ne tam (Gennep 1984: 21). Temeljna identifikacija v tej liminalni fazi je torej transseksualna. To razkritje pred samim seboj, kljub naporom in uporom, naposled prinese nepredstavljivo in neprecenljivo olajšanje. Ta faza vključuje tudi že prva razkritja pred pomembnimi drugimi, ki ravno tako prinesejo olajšanje, ne glede na to, kakšni so odzivi (primerjaj Švab in Kuhar 2005: 67–69). Vendar pa z razkritjem še ni konec liminalne faze, temveč se v njej dogodi še ena pomembna točka v procesu formacije transseksualne identifikacije, to je doživljanje sebstva v telesu, ki mu ne ustreza, in artikulacija vseh neustreznosti, ki so podstat za kasnejšo ponovno potopitev v normo.

Koncept napačnega telesa

V času, ko se osebe identificirajo kot transseksualne (torej med razkritjem in med ponovno potopitvijo v normo), svojo transseksualnost razlagajo kot “ujetost v napačnem telesu” (glej na primer Schrock, Reid in Boyd 2005: 320), “tako sem se rodil/a” in podobno, ali kot je povedal nekdo, ki je sodeloval v moji raziskavi: “Spol je v možganih. Ampak ne v smislu, da se ti sam prepričaš v to, temveč enostavno, možgani so ženski.”

Metafora ujetosti v napačnem telesu je znana in pogosto uporabljena, ko govorimo o transseksualnih identifikacijah, vendarle pa se pojavljajo tudi glasovi, ki opozarjajo na njeno problematičnost. Kate Bornstein na primer ugotavlja, da ni preveč posrečena: “Razumem, da lahko mnogi tako pojasnjujejo svoje transspolno življenje pred operacijo, vendar stavim, da je to prej neposrečena metafora, ki se zlahka prilagodi kulturnim pričakovanjem, kot pa pravi odsev transspolnih občutij” (Bornstein 1999: 63). Tudi Sally Hines pravi, da je metafora ujetosti oziroma življenja v napačnem telesu pogosto prisotna v transseksualnih naracijah, je pa precej problematična, saj je prej kot kaj drugega odsev prevzema diskurza medicinske stroke, ki sodeluje pri operativni in hormonski premestitvi iz enega (nedvoumnega) spola v drug (nedvoumen) spol (Hines 2007: 60).

Ta metafora tudi implicitno poudarja povezavo med biološkim in družbenim spolom oziroma na določen način spolno obeleženim telesom in določeno spolno identiteto. Če se torej oseba počuti in dojema kot ženska, potem naj bi pričakovala

⁸ Tudi Raine Dozier, ki v svoji raziskavi zajema 18 trans-identificiranih bioloških žensk, piše, da se le ena pred trans identifikacijo ni identificirala kot lezbijka ali kot biseksualka (Dozier 2005: 301, 303).

in posledično zahtevala, da bo tudi videti/prebrana kot taka. Očitna je torej povezava med videzom in identifikacijo, ob čemer se Nikki Sullivan sprašuje, zakaj je ta povezava v resnici tako samoumevna in moralno upravičena, da je medicinska intervencija postala splošno uveljavljena praksa za “zdravljenje” oziroma razrešitev disonance med telesom in (predvsem samo) percepcijo (Sullivan 2008: 110–111). Dejansko konstrukcijo povezave, ki legitimizira potrditev spola⁹ s pomočjo biomedicine (s hormoni in/ali operacijami) z namenom doseganja celostnosti osebe, lahko pokaže vzporejanje določene družbeno-kulturne identifikacije z identifikacijo oseb, ki svoje telo ravno tako doživljajo v disonanci s sebstvom in ki ravno tako za opis svojih občutij in nelagodij uporabljajo metaforo ujetosti v napačnem telesu. Vendar pa diskurz razrešitvi njihove disonance z operativnimi posegi ni posebej naklonjen. Osebam, ki za doseganje disonance med sebstvom in telesom želijo amputirano telo (torej amputacijo uda/udov), artikulacija metafore ujetosti v napačno telo pri tem ne pomaga. Njihova prepričanost, da je napačno telo tisto, ki poseduje vse štiri ude, namreč ne prepriča tudi akterjev medicinske stroke. Kot zapiše psihiater, ki ga navaja Nikki Sullivan, naj bi bilo težko upravičiti trditev oseb, da so hendikepirane, ujete v ne-hendikepiranem telesu, saj naj pravzaprav ne bi obstajal neki “naraven pojav” hendikepiranosti, ki bi se lahko primerjala oziroma bi bila enaka “naravnemu pojavu” spola (Bruno v Sullivan 2008: 111).

Avtorica nadaljuje, da razkorak med enim in drugim napačnim telesom (v našem primeru med omenjenim nehendikepiranim ter predtranzicijskim transseksualnim telesom) priča tudi o diskurzivni konstrukciji napačnega telesa *per se* in tako riše pravilno oziroma sprejemljivo napačno telo in nepravilno oziroma nesprejemljivo napačno telo. Čeravno diskurz napačnega telesa prinaša določene pozitivne rezultate (s pomočjo biomedicine na novo spolno obeleženo telo), vendarle patologizira Razliko, utrjuje binarno opozicijo uma in telesa, povečuje celostnost oziroma uglašenost ter univerzalizira in dekontekstualizira Napačnost (Stryker v Sullivan 2008: 112). Slednje besede torej problematizirajo sam koncept ujetosti v napačno telo in potrjujejo tudi skepso že omenjenih avtoric. Vendarle pa je metafora v tako splošni rabi predvsem, ker plastično zarisuje disonanco med umom in telesom, poleg tega pa je sklicevanje na napačno telo pogosto tudi vstopnica v medicinsko polje potrditve spola.

Odsotnosti in prisotnosti kot nelagodje in želja

Kateri pa so tisti spolno obeleženi deli telesa, ki pogojujejo določeno telo kot napačno? Za osebe, ki se identificirajo kot moški in jim je bil ob rojstvu pripisan ženski spol, predstavljajo enega pomembnih problemov prsi, ki jih naša družbeno-

⁹ Potrditev spola je besedna zveza, ki nadomešča besedno zvezo sprememba spola, ki se je uporabljala v preteklosti in se je za poimenovanje realne izkušnje oseb izkazala za neprimerno. Sprememba spola namreč namiguje na to, da oseba z biomedicinskimi postopki svoj spol spremeni iz enega v drugega, vendar pa temu ni povsem tako. Dejansko oseba namreč z biomedicinskimi postopki le potrdi spol, s katerim se je vselej že identificirala. Potrditev spola je izraz, ki ga uporablja tudi aktivistična trans skupnost, med drugim na primer krovna evropska organizacija za trans tematike *Transgender Europe*. V splošnem diskurzu pa še vedno prevladuje uporaba zastarele besedne zveze sprememba spola.

kulturna resničnost doživlja kot ultimativen označevalec ženskih teles in ženskosti. Ravno prsi so tiste, ki mnogim osebam preprečujejo, da bi v celoti živele kot moški, pri čemer je pomembna tudi velikost prsi (Rubin 2003: 103–104).

Na fizisu, ki ne želi biti ženski, saj ga oseba doživlja kot moškega, lahko izpostavimo tudi odsotnosti, ki so ravno tako pomembne. Večina v raziskavi Henrya Rubina je na primer zatrdila, da je odsotnost penisa na njihovem ponovno prisvojenem fizisu najpomembnejša predvsem pri zmenkih in spolnih odnosih ter pri uriniranju na javnih straniščih, pri nekaterih pa ne-posedovanje penisa predstavlja tudi velik dejavnik pri oblikovanju samopercepcije kot moškega (Rubin 2003: 139–140).

Naslednja odsotnost, ki je morda še pomembnejša od odsotnosti penisa, je odsotnost poraščenosti obraza. Kot piše Raine Dozier, so sodelujoči v njegovi raziskavi poudarjali, kako pomembna je poraščenost obraza za okolico, ki na podlagi določenih označevalcev določa spol posameznika ali posameznice. Druge karakteristike telesa, čeprav morda ravno tako močno spolno obeležene, ob prisotnosti poraščenosti obraza postanejo manj ali skoraj nepomembne. Billy iz Dozierjeve raziskave na primer pove:

Mislím, da se vse vrti okrog obrazne poraščenosti. Ne gre za moj fetiš na obrazno poraščenost, ampak družbeno, ko imaš dlake na obrazu, lahko prehajaš ne glede na to, kako je videti tvoje telo. Mislím, bil sem v devetem mesecu nosečnosti in ko sem hodil naokoli, so ljudje govorili "Ooo, kako je ta tip debel!" (Dozier 2005: 305)

Pri posameznicah, rojenih v moškem fizisu, so seveda problematične druge prisotnosti/odsotnosti oziroma označevalci. Na prvi pogled je zelo moteča prav poraščenost obraza, ki jo naša družbeno-kulturna realnost prebere kot očiten označevalec moškega in je zato za posameznice, ki se identificirajo in prezentirajo kot ženske, povsem nesprejemljiva.

Zelo povedne so tudi besede enega od sodelujočih v moji raziskavi, ki hkrati naštejejo tudi vse ostale dele fizisa, ki njegovo telo rišejo kot napačno:

KŽ: Kaj recimo je na tvojem telesu takšnega, zaradi česar se ti tvoje telo ne zdi žensko? Kaj bi spremenil, da bi ustrezalo temu, kakor se ti počutiš?

S: Se pravi, jaz imam ideale zelo visoke, od plesa do umetnosti, tudi sceno dobro poznam. Skratka, vse je na taki ravni, da nikakor ne ustreza to, kar je zdaj. Normalno, morajo se poteze obraza omehčati, mora se poraščenost ukiniti, mora se, ali pa vsaj malo, ampak to je, kar je možno s terapijami, mora se telo spremeniti, morajo se boki razširiti, moram še shujšati, moram malo prsi dobiti, moram rame zgubiti, roke zgubiti. Če bi zdaj šel od začetka gor pa dol, bi bila kar dolga. Ampak ni problema. Imam neke predispozicije, drugih spet ne, a na koncu vem, da bo rezultat uspešen.

Oblikovanje telesa in prezentacije z namenom potopitve v normo

Razkritje ter artikulacija in ozaveščanje vseh delov telesa, ki ga zarisujejo kot napačno, pa ne predstavljata končne točke transseksualne naracije. Če se s širšim

razkritjem homoseksualni posameznik premesti iz liminalne faze v postliminalno in tako homoseksualna identifikacija pravzaprav predstavlja cilj samega procesa formacije in razkrivanja homoseksualne identifikacije, pa je (vsaj pri nekaterih) transseksualno identificiranih osebah ta transseksualna identifikacija zgolj začasna. Potopitev v normo oziroma uspešna premestitev v občuteni spol namreč predstavlja konec liminalne faze. Liminalna faza se tako v teh primerih izteče v ponovni potopitvi v normo, to je v en ali drug nedvoumen spol, ki je diametralno nasproten spolu, ki je bil dotičnemu posamezniku ali posameznici pripisan ob rojstvu. Potopitve v normo kot postliminalne faze ter pravzaprav kot posledice razkritja transseksualno identificirane osebe ne moremo primerjati z razkritjem geja ali lezbijke, ki ustvarja določeno vidnost (biti razkrit je v tem primeru cilj in namen samega procesa formacije homoseksualne identifikacije). Postliminalna faza transseksualne osebe je tako ponovna potopitev v sfero nevidnega, neopaznega, asimiliranega v normo (primerjaj Rubin 2003: 178).

Iz dojetja lastnega fizisa kot napačnega in neprimernega ter na tem temelječe želje po njegovi apropiaciji, pričnejo transseksualno identificirani posamezniki in posameznice z aktivnim preoblikovanjem svojega fizičnega in družbenega telesa. Namen tega je čim bolj uspešna premestitev na določen način spolno obeleženega telesa v polje na drugi način spolno obeleženega telesa oziroma zaključek liminalne faze.

Nadomeščanje spolno obeleženih telesnih značilnosti

Zavoljo ustvarjanja sozvočja med identifikacijo in fizisom je tako v ospredju predvsem substitucija ali nadomeščanje spolno obeleženih telesnih značilnosti in telesnih tehnik s telesnimi značilnostmi in telesnimi tehnikami "nasprotnega" spola. To ponavadi vključuje spremembo genitalij in predela prsnega koša, z neprestanim razvojem medicine in kirurgije pa so sedaj mogoče na primer tudi operacije, kot je feminizacije obraza ter odstranitev Adamovega jabolka (Ekins in King 2006: 37, 46–47). Nadomeščanje različnih delov telesa in drugih označevalcev spola Shrock, Reid in Boyd poimenujejo tudi ponovno ustvarjanje telesa (*remaking*), saj transseksualne osebe svoja telesa ponovno vzpostavijo na način, da kar najbolj ustrezajo kulturnemu diskurzu in predvsem njihovi samopercepciji (2005: 327).

Omenim naj tudi administracijo hormonov, ki je v transseksualni naraciji pogosto prva stopnja medicinske potrditve spola. Njen namen je nadomestiti hormonski ustroj, ki ga diskurz razume in opredeljuje kot enega spola, s hormonskim ustrojem nasprotnega spola. To vpliva tudi na preoblikovanje telesa v smeri, da to postane čim bolj podobno zelenemu spolu oziroma, bolje rečeno, čim bolj podobno stereotipu, ki ga družbeno-kulturna resničnost goji o tem ali onem spolu. Ena od sodelujočih v moji raziskavi je tako na primer spregovorila o fizičnih spremembah, ki jih je zaznala kot posledico hormonov:

KŽ: *Pa je opazna ta tranzicija? S hormoni in zaviralci? Se zelo opazi?*

S: Ja, za partnerko ja. Za njo se dosti opazi. Ker pač ona me malo bolj pozna, bolj intimno. Prej sem bila res precej jezna, na cel svet. Ravno zaradi tega. Z blokatorji, s hormoni se je pa nekako ta sestavljanika sestavila. Zadnji koščki padejo noter skupaj in sem dosti bolj sproščena. Dosti lažje sprejem marsikaj. Za koga drugega pa ne vem, če kaj opazi. Meni sicer vsi pravijo, da se koža spremeni, da rata bolj tanka, kar jaz sicer ne opažam, če opazi kdo drug, pa ne vem.

KŽ: Kaj pa razporeditev maščevja?

S: Prvič je to grozno počasen proces, pri meni se ne more še opaziti, nisem še toliko časa na hormonih. Drugič nekega groznega maščevja pa tudi nimam, da bi se kaj prerezporejalo.

KŽ: [Smeh.]

S: Je pa res, da je treba malo merkat na to, kaj se je. Ker metabolizem je dosti drugačen, se mi dosti pozna, če pojem eno večerjo tako kot prej, se mi zdaj kar pozna, takoj.

KŽ: To so prav hormoni ali kaj?

S: Ja. Kar se telesa tiče, razen anatomije, sem jaz ženska. Pač razen anatomije. Se pravi telo deluje kot žensko v vseh pogledih. To se pa takoj pozna. Tudi recimo prsi, ta prvi mesec so šle z 0 na košarico A. Potem se je pa ustavilo. Recimo, da se je takrat maščevje malo razporedilo. Ker takrat po enem mesecu so bile polne masti. Pač, mehko, tako. Zdaj so pa trde, ampak so še vedno velike, so na A.

KŽ: To se več ne večajo, verjetno?

S: Večina ljudi pravi, da lahko pričakuješ eno košarico manj od predstavnikov lastne družine. Nekako tako naj bi bilo. Potem je pa tudi od človeka odvisno, kako to rata. Enim se nič ne pozna, drugi imajo pa probleme, da imajo prevelike. Odvisno je tudi od genetike in od razmerja hormonov. Ženske tako kot moški proizvajajo testosteron, tako kot moški proizvajajo estrogen. Samo razmerje je drugačno. Jaz sem imela testosteron tako nizek, da tudi če bi bila ženska, bi morala jemati testosteron. Estrogen je bil pa tako nizko, da ga niso mogli zmerit. Tako da ... Zdaj je pa vse v normalnih mejah.

Poleg bolj "bioloških" substitucij, ki dejansko zarežejo v telo oziroma jasno in očitno zarišejo spol na telo v skladu s prevladujočim stereotipnim razumevanjem tega ali onega telesa, pa posamezniki in posameznice nadomeščajo tudi druge elemente in izraze svojega spola. Kot ugotavljata Kessler in McKenna (1978) in potrujeta tudi Ekins in King (2006), za pripis spola določeni osebi v vsakodnevnih interakcijah genitalije pravzaprav sploh ne igrata nobene vloge (te so pomembne le za začetni priklic v ideologijo spola ob rojstvu), saj so običajno zakrite in torej nevidne. Na osnovi dnevnih interakcij v ospredje pri "prepoznavanju" spola stopijo na primer oblačila, pričeska, izbor nakita, telesne tehnike in podobno. V večini primerov je torej družbeni videz (negovanje telesa, oblačilni videz ...) bolj pomemben od fizičnega telesa in videza (Ekins in King 2006: 50). Schrock, Reid in Boyd (2005) v svoji že omenjeni raziskavi substitucijo telesnih tehnik opišejo s konceptom prevzgoje (*retraining*) telesa. Transseksualne ženske, ki so sodelovale

v njihovi raziskavi, so se namreč z opazovanjem drugih žensk učile, kako biti ženska, ali, kot je povedala ena od sodelujočih v omenjeni raziskavi: "Na TV gledam veliko žensk. Ženske se več dotikajo. So bolj intimne druga z drugo. Ni jih strah pokazati čustev. Več se smeji. Ni jih strah izraziti ranljivosti ... V bistvu, učiti se, kako sedeti, geste, gibanje glave, smejanje, dotikanje. To so večinoma ženske stvari, ki sem se jih naučila pretežno ob gledanju TV-ja" (Schrock, Reid in Boyd 2005: 322). Pomembno pri slednjih besedah je, da substitucija določenih segmentov sebstva poteka s socialnim učenjem, ki bi ga lahko primerjali z učenjem spolnih vlog v otroštvu. Tudi v tem primeru gre za opazovanje oseb lastnega spola, ponavljanje in preoblikovanje morebitnih napak, na katere nas opozori družbeno okolje. Ob tem se lahko navežem na Sandro Lee Bartky, ki pravi, da je telesenje ženskosti bistveno drugačno od telesenja moškosti in predvsem govori o tem, da so način uporabe telesa, telesne tehnike in gibanje telesa v prostoru posledica učenja in socio-kulturnih definicij (Bartky 1998: 35; glej seveda tudi Mauss 1996).

Še en pomemben vidik substitucije je izbira spolno obeleženih oblačil in modnih dodatkov, ki glede na družbeno-kulturne konvencije artikulirajo en ali drug spol. Spolno določena oblačila so na primer zelo močan in vseprisoten označevalec spola in zakrivajo podobnosti med moškimi in ženskimi telesi, hkrati pa poudarjajo predvsem razlike. Schrock, Reid in Boyd ponovno govorijo o drugačnem učenju že naučenega in ta proces imenujejo re-dekoracija telesa (*redecorating*). Kot zapišejo, sprememba oblačil in dekoracije telesa vpliva tudi na spremembo subjektivitete in spolnega telesenja – kako sedeti (npr. s skupaj stisnjenimi prekrižanimi nogami), kako se gibati ... (2005: 324).

Zakrivanje znakov, ki so v konfliktu z identifikacijo

Zakrivanje označuje proces skrivanja in zakrivanja znakov, ki jih posameznik ali posameznica razumeta v konfliktu z načrtovanim in želenim prikazom občutenega spola. Pomeni lahko zakrivanje nekaterih telesnih značilnosti, ki jih naša družba in kultura brez pomisleka povežeta z enim ali drugim spolom, kot je na primer izrazito Adamovo jabolko, veliko oprsje ali gosta poraščenost obraza. Tako lahko posameznik z namenom zakrivanja Adamovega jabolka okoli vratu nosi šal ali pulover z visokim ovratnikom, prsi lahko zakrije s povezovanjem, penis pa s pritrjevanjem med noge in pod zadnjico (Ekins in King 2006: 37). Posamezniki in posameznice, ki so sodelovali v moji raziskavi, so po večini vsi imeli določene izkušnje z zakrivanjem označevalcev spola, ki jim je bil pripisan ob rojstvu. Pri ženskah, ki se identificirajo kot moški, je seveda glede na že zapisano zagotovo najbolj v ospredju zakrivanje prsi. Pri osebah biološkega moškega spola, ki se identificirajo kot ženske, pa so seveda v ospredju drugi označevalci spola, ki se jih zakriva. Čeprav so genitalije del telesa, ki ga praktično nikoli ne razkazujemo, in čeprav so drugotni označevalci spola v bistvu bolj pomembni za to, kako družbeno okolje dojema osebe in kako se osebe dojemajo (Griggs 1998: 25), pa obstoj penisa na družbeno ženskem telesu še vedno ni docela neproblematičen (primerjaj Kessler in McKenna 1978: 123). Ta pogled seveda

utrjuje paradigmo povezave “pravih” genitalij s “pravim” spolom, ki ni vezana zgolj na moška biološka telesa (tudi obstoj vagine na družbeno moškem telesu je ravno tako problematičen) (primerjaj Bolin 1993: 454). Zato transseksualno identificirane osebe, ki penisa (še) niso eliminirale in ki ga dojemajo kot tujek, nezaželenost, neskladnost, razvijajo različne metode, s katerimi ga zakrivajo.

Poleg zakrivanja značilnosti in potez fizisa pa proces zakrivanja lahko vključuje tudi bolj abstraktne elemente. Posameznik je tako lahko primoran (oziroma si to želi) tudi v zakrivanje delov svoje biografije, ki je morda spolno obeležena (prikrivanje poroke, rojstnega lista, tudi dosežene stopnje izobrazbe in podobno) (Ekins in King 2006: 37).

Namigovanje o obstoju zaželenega

Ekins in King kot način utrjevanja občutenega spola navajata tudi namigovanje – torej nekakšno ustvarjanje “iluzije” o spolu osebe. Ker spol po navadi prepoznavamo na podlagi socialne interakcije s pomočjo drugotnih spolnih znakov in spolno obeležene adoracije telesa ter telesnih tehnik, je s skrbno izbiro omenjenega mogoče namigovati o spolu dotičnega posameznika oziroma posameznice. Oseba lahko na primer o spolu, s katerim se identificira, namiguje s pomočjo podloženega nedrčka, z uporabo blazinic na bokih, s čimer ustvarja obline, biološke ženske lahko na primer z uporabo sofisticiranih ali bolj banalnih pripomočkov (na primer z nogavicami) v mednožju ustvarjajo videz polnosti, ki ga družba in kultura prebereta kot prisotnost penisa ter mod in tako naprej (2006: 38; primerjaj Kessler in McKenna 1978: 129).

Prehajanje kot želja in ideal – postliminalna faza

Z vsemi zgoraj omenjenimi načini, s katerimi posameznik ali posameznica izstopata iz enega spola in vstopata v drugi spol, je močno povezan koncept prehajanja (*passing*). Omenjeni načini oziroma metode imajo namreč namen izteči se v uspešnem in nedvoumnem prehajanju. Prehajanje tako pomeni dejansko potopitev oziroma ponovno in celostno integracijo v normo, iz katere so bili ljudje simbolno (in v nekaterih primerih tudi konkretno) izključeni, torej zaključek liminalne faze in prehod v postliminalno fazo. Prehajanje je proces ustvarjanja, prisvajanja in varovanja pravice živeti v občutenem spolu, ki obenem vključuje tudi možnost detekcije in uničenja. Ta proces prehajanja se odvija v družbeno strukturiranih pogojih (Garfinkel 1967: 118). Gre torej za načrtno, načrtovano, zavedno, premišljeno, strukturirano delovanje, ki ga oseba izvaja v vsakem trenutku vsakršne socialne interakcije, v kontekstu katere ne želi biti razkrita kot oseba s transseksualno biografijo. To je proces, ki se nikoli ne konča, saj morata posameznik in posameznica, ki sta prešla iz enega spola v drug spol, do konca življenja vzdrževati podobo spola, ki je drugačen od tistega, ki jima je bil pripisan ob rojstvu, in se predvsem izogibati detekciji. Naj poudarim, da je motiv tovrstnega, nedetektiranega prehajanja vezan predvsem na transseksualno naracijo, ki jo

opisujem in v kateri si posamezniki in posameznice želijo nedvoumno biti enega ali drugega spola – želijo si biti prepoznani kot moški *ali* kot ženske.

V tovrstni transseksualni naraciji se prehajanje vzpostavlja kot ideal, kot Želja, ki prinese razrešitev izhodiščne stiske, torej rojstva v “napačnem spolu” oziroma “napačnem telesu”. Fizična intervencija, tako hormonska kot kirurška, pa obljublja doseganje tega ideala, ki pa vendarle ni dostopen vsem v enaki meri, saj je fizis mogoče modelirati le do določene mere (Johnson 2007: 64). Na ta način se iz ideala, ki ga obljublja biomedicina in ki je v središču naracije, katere cilj je ponovna potopitev v normo, prehajanje pravzaprav spreminja v privilegij, ki ni na voljo vsem transseksualnim osebam oziroma jim ni na voljo v enaki meri (Johnson 2007: 64–65). Posamezniki in posameznice, ki so sodelovali/e v moji raziskavi, ravno tako prehajanje večinoma izrisujejo kot željo in cilj, kamor jih bo pripeljala hormonsko-kirurška intervencija. Eksplicitno izražanje nelagodja, ki bi ga prinesla potencialna vmesnost, ko ne bi bili ne en ne drug spol oziroma bi njihova prezentacija izražala oba spola, sicer ni prisotno pogosto, vendar je o njem mogoče vendarle sklepati skozi pogovore. So pa zelo povedne besede enega od sodelujočih, ki pa so nedvoumno eksplicitne v razumevanju dihotomije spola:

82

KŽ: Kaj pa, ko si omenjal glede oblačil?

S: Ja, to pa še sam ne vem. Pri pravi postavi, tako kot sem približno danes urejen, meni je to zelo všeč, tako hlače malo na trapez pa kakšna luštna majčka. Glede ženskih oblačil imam mnenje, da za vse pride svoj čas. Nekoliko bi še rad spremenil svoje telo, a si zelo želim obleči se v žensko. Tako, z vsem pripadajočim. Ne želim pa še delati takih stvari, ki so že preveč bizarne, tudi za mene, kljub temu, da sem se to spraval delat, kar sem. Kljub temu, da mogoče vseeno bolje izgledam kot veliko žensk. /.../

KŽ: Se pravi, tebi se zdi, da je moško in žensko zelo razmejeno? Ne bi bil oboje, pa malo vse, pa malo nič?

S: Točno tako. Ne bi jaz želel biti kar nekaj vmes, da ne bi noben vedel, kaj vraga pa je to, ali je to en marsovec, ali je to človek, ali je to moški ali je ženska ali kaj je to. Saj pravim, zato pa rabim najprej vsaj hormonsko terapijo, vsaj. Ne vem, kako je točno proces /.../, ampak da dobim ene tiste poteze, ko se opazujem in vidim v ogledalu, da lahko rečem, aha, zdaj pa lahko jaz to in ono gor dam. Drugače pa ja, ločim strogo to, moško in žensko, toliko pa ja ločimo.

Slednje besede očitno artikulirajo ideologijo spola, ki riše dva, strogo ločena in določena spola, pri čemer seveda ne gre prezreti tudi stereotipa, ki vznikata ob izrečenem. Predvsem stereotipa, ki se nanaša na zapoved jasnosti spola osebe, ki se izraža s prezentacijo kulturnih konvencij. Ravno stereotipno dojetje spola pa je tudi značilnost, v nekaterih pisanjih tudi očitke, ki se pogosto nanaša na posameznike in posameznice, ki želijo učinkovito prehajati in biti pri tem nedvoumni in nedvoumne. Pri tem se pogosto pojavlja tudi koncept pretiravanja, pretiranega poudarjanja (spola), ki lahko, ironično, ogrozi prav cilj posameznika ali posameznice, torej neproblematično prehajanje. Garfinkel o Agnes na primer zapiše, da se je pogosto prezentirala kot “120-odstotna ženska” (Garfinkel 1967:

129), torej je bila v svojem ustvarjanju ženskosti bolj temeljita kot ženske, ki jim sicer družbeno-kulturni kontekst povsem samoumevno dovoljuje posedovanje in izražanje ženskosti. Morda bi lahko stereotipnost spola, ki jo udeležajo transseksualne osebe, pripisali navdušenju, adolescenci podobni fazi tranzicije (Shrock, Reid in Boyd 2005: 325), ki končno na stežaj odpre vrata spola, ki se mu/ji prezentira kot Želja pogosto že od otroških let. Dozier pa na podlagi svoje raziskave ugotavlja, da se za tem skriva pravzaprav povsem nekaj drugega. Šele ko so osebe v socialnih interakcijah nedvoumno prepoznane kot tega ali onega spola, se lahko neproblematično pričnejo udeleževati tudi v manj stereotipnih dejavnostih. Kadar je spol osebe vprašljiv oziroma kadar posameznik ali posameznica (še) ne prehaja povsem in vsakokrat, se oseba opira na močno tipizirano spolno vedenje. Kadar pa je spol nevprašljiv, so dovoljena tudi odstopanja v to ali ono smer, ki so lahko celo občudovana (Dozier 2005: 305, 309).

Vprašanje avtentičnosti spola

V odnosu do želje po neproblematičnem prehajanju se vzpostavlja tudi vprašanje avtentičnosti. Ali povedano drugače – vprašanje avtentičnega in lažnega spola. Ali je moški s transseksualno biografijo pravi moški ali le njegov ponaredek? In po drugi strani, ali je ženska, ki se je rodila kot moški, avtentična ali lažna ženska? Wilchinsova se sprašuje tudi, kaj pomeni, če za ženskost svoje sestre trdimo, da je avtentična, ženskost kraljice preobleke, transvestita, transženske pa lažna? Zakaj pravimo, da je moškost Slyja Stalloneja prava, moškost transmoškega ali bodibilderke pa ne (Wilchins 2002: 41)? Postavlja se torej vprašanje legitimnosti posedovanja, telesenja in prezentacije ženskosti oziroma moškosti. Predvsem, s čim je ta legitimnost povezana in kje korenini. Ali kot pravi Wilchinsonova, Resničnost govori tudi o lastnini, o tem, komu je legitimno dovoljena uporaba pomena (2002: 42). Ali če vprašanje postavimo drugače: komu in v kakšni meri sta dostopna koncepta moškosti in ženskosti? Na podlagi česa se ta dostopnost oziroma nedostopnost izrisujeta? Sta družbeni dejstva ali pa zgolj navidezni? “Kaj moškega dela moškega? Njegov penis? Njegova brada? Njegova vedno ožja linija las? Njegovo pomanjkanje prsi? Njegov lastni občutek, da je moški? Nekateri moški nimajo brade, nekateri nimajo penisa, nekateri nikoli ne izgubijo las, nekateri imajo prsi. Vsi imajo občutek o sebi, da so moški” (Green 2006: 506). Očitno so vijuge tega, v čem središči legitimnost posedovanja spola in dostopa do njega, zelo kompleksne.

Kontroverzna Janice G. Raymond, ki zastopa radikalna feministična stališča, prisega na formulacijo “biologija je usoda”. Tudi ona se osredotoča na moške, ki se identificirajo kot ženske, in jim povsem odreka dostop do ženskosti, kar argumentira z biološkim determinizmom in esencializmom. Ko naslavlja biomedicinsko potrditev spola, je jasna: biološko nemogoče je spremeniti kromosomski spol. “Če razumemo kromosomski spol kot fundamentalno osnovo za ženskost in moškost, potem moški, ki se podvrže operaciji menjave spola, ni ženska” (Raymond 1979: 10). V teh besedah jasno središči kromosomski spol kot temelj spola in spolne identitete. V nadaljnjem pisanju svoje razumevanje temeljev spola še razširi:

Vemo, da smo ženske, ki smo bile rojene z ženskimi kromosomi in anatomijo, in neodvisno od tega, ali smo socializirane tako, da bi bile tako imenovane normalne ženske, nas patriarhat obravnava in nas bo obravnaval kot ženske. Transseksualke niso imele iste zgodovine. Noben moški ne more imeti zgodovine, v kateri bi bil rojen in lociran v to kulturo kot ženska. Lahko ima zgodovino želje biti ženska in obnašanja kot ženska, ampak ta spolna izkušnja je izkušnja transseksualke in ne ženske. (Raymond 1979: 114; glej tudi Shapiro 2005: 145–146)

Biologiji kot usodi se v slednjih besedah pridruži še socializacija oziroma kultura, ali kot pravi Raymondova, zgodovina, torej življenjsko izkustvo, ki temelji na interakciji posameznika oziroma posameznice in družbeno-kulturnega okolja. Argument izkustva so uporabili tudi v primeru Kimberly Nixon, ki ga podrobno opiše in analizira Vivian Namaste (2005). Nixonovi organizacija za pomoč žrtvam posilstva Vancouver Rape Relief (VRR) ni odobrila izobraževanja za prostovoljno delo z žrtvami posilstva leta 1995, ko so odkrili, da ima transseksualno preteklost. Nixonova se je pritožila na Tribunal za človekove pravice Britanske Kolumbije (BC Human Rights Tribunal), ki je ugodil njeni pritožbi, v kateri je trdila, da je bila na podlagi svoje transseksualnosti diskriminirana.

Primer odpira vrsto vprašanj, posebej zanimivo pa je zopet vprašanje spola oziroma legitimnosti posedovanja ženskosti in s tem pripustitve v specifično ženske sfere. VRR je v svoj zagovor trdila, da so Nixonovi prepovedali prostovoljno delo z ženskami žrtvami posilstva, ker ni posedovala življenjske izkušnje življenja kot ženska. To je bil glavni argument omenjene organizacije, s pomočjo katerega lahko zopet zarišemo razumevanje tega, kaj je potrebno, zahtevano, da je osebi omogočen dostop do tega ali onega spola (Namaste 2005: 62, 64). Ne genitalije, ne prezentacija, ne "branje" osebe (očitno so Kimberly prepoznali kot žensko, kar je omajalo šele razkritje njene osebne zgodovine), ne samoidentifikacija, ampak življenjske izkušnje oziroma socializacija. Ta življenjska izkušnja naj bi bila pogoj za delo z žrtvami posilstva.

Še en zgovoren primer o tem, kaj določa spol, je izkušnja osebe, ki je bila sicer rojena kot ženska, a se je identificirala in prezentirala kot moški. To izkušnjo v svoji raziskavi opisuje Rainer Dozier: "Spomnim se, ko sem hodil po hribu; bilo je okrog devete ure zvečer in neka ženska je hodila pred mano in se neprestano ozirala nazaj in mislil sem si 'Kaj zaboga je narobe s to punco?' In potem sem se ustavil. Ko sem pod lučjo jasno videl njen obraz, sem videl, da se boji. Zato sem prečkal cesto" (Dozier 2005: 307). V tem primeru je šlo torej za osebo z XX kromosomskim ustrojem, za osebo, ki je bila socializirana in del svojega življenja živela kot ženska, vendar pa je bila v določenem trenutku prebrana kot moški in kot tak tudi vključena v socialno interakcijo. V tem primeru je bila prezentacija ključna za to, da je to osebo dotična ženska prebrala, dojela in razumela kot moškega in verjetno jo je prav malo zanimal njegov kromosomski ustroj.

Ob teh primerih trčimo ob ključno vprašanje: kaj določa spol? Kaj določa, da je neka posameznica ali posameznik ženskega oziroma moškega spola? Kaj je tisto, kar omogoča, da nam je ta ali oni spol dostopen oziroma nedostopen? Če lahko v transseksualni naraciji in medicinskem diskurzu govorimo o določenem

genitalnem fetišizmu, pa navedeni primeri genitalije kot določujoči dejavnik nedvomno postavijo pod velik vprašaj. Ravno tako žensko v temni stranski ulici, ki čez ramo pogleduje, ali ji moški sledi, prav malo zanima njegov kromosomski ustroj. Zelo povedne besede, ki skušajo odgovoriti na to vprašanje (brez odgovora?), je dal tudi sodelujoči v moji raziskavi:

KŽ: Kako bi potem opredelil to moško/žensko? Kaj to pomeni, kaj definira? Kaj sploh pomeni spol?

S: V večini primerov je to družbeni dogovor. Na prvo žogo se vse zreducira na genitalije. Mislim, v neki splošni, nestrokovni debati, v oštariji, med prijatelji. Meni osebno se zdi, da veliko bolj, kot je v očeh obče družbe, kar naredi človeka žensko ali moškega, so hormoni. Čeprav mislim, da ljudje tega ne dojemajo ali ne bi tega tako definirali. Ker velikokrat moški, ki jih spoznam, ki so na testosteronu, so zelo moški. Po drugi strani pa je lahko moški, ki ima penis, je v tem smislu tradicionalen, pa recimo, da ima nižji nivo testosterona in ima gibe, ki se tretirajo kot ženski, pa ljudje rečejo, ta je pa kot ena baba. Mislim, da večinoma so hormoni. Niti ne kariatip niti ne kromosomi, ampak hormoni. Ker določajo ta zunanji izgled. Nekaj je tudi energija, navade.

KŽ: Ampak navade, obnašanje – vsega tega se lahko naučiš?

S: Ja. Tako da te stvari so pomembne. Čeprav so tudi ženske, ki imajo brade, bearded ladies pa women with beards. Ženske, ki imajo menstruacijo in so rodne in imajo brade.

KŽ: Ja. Oziroma, kaj pa ženske, ki ne morejo imeti otrok, a potem niso več ženske?

S: Ja. Se mi zdi, da je pri moškosti in ženskosti ogromno enih elementov. Bi rekel, kot kaj je kamion in kaj je avto. Oboje ima gume, pa motor, pa prtljažnik, pa volan, pa jermen, pa zavore. Ampak ko ta razmerja in elemente odzameš in dodaš, dobiš drugačno vozilo. In kateri od teh elementov te prepriča, da gre za eno ali drugo? Ko tip izgubi moda in penis v nesreči, ne boš nikoli podvomil, kaj je. Mislim, da bi ga ljudje še vedno dojemali kot moškega. Poznam človeka, ki je imel nesrečo s padalom in je tako padel, da si je priščipnil hrbtnico in morali so mu amputirati moda. Ampak se nihče ni spraševal, a je zdaj on moški, ali bi morali spremeniti spol, dokumente, uvesti novo kategorijo med moškim in žensko. Pač, pri njemu se spol ni spremenil, kljub temu, da naj bi moški imel penis in moda. Tako da mislim, da se da ... ne vem, predstavljati si moškega brez penisa.

Percepcije spola oziroma njegovega sidrišča se tako izmikajo absolutnemu spoznanju in razkritju. Bolj kot dejanski, objektivni razlogi pa nas zanima, kaj te debate pravzaprav skrivajo v ozadju, kar je lahko za posameznike in posameznice in družbo bistvenejšega pomena. Kaj se skriva za odrekanjem ali priznavanjem dostopnosti kategorij moškega ali ženskega spola? Spol, njegov vzrok, njegovo sidrišče, njegova vsebina, videz, prezentacija, dostopnost, vse to je produkt družbeno-kulturnih konvencij, kompromisov. Ali kot zapiše Judith Shapiro: "Vprašanja o spolni avtentičnosti transseksualcev priskrbijo priložnost za kulturno

razkrita pogajanja o definiciji spola, transseksualci in ne-transseksualci pa oboji gravitirajo proti definicijam, ki najbolj potrjujejo ali privilegirajo njihovo lastno članstvo” (Shapiro 2005: 145). Torej gre v prvi meri za vprašanja moči in pravice posedovanja ženskosti oziroma moškosti, za neke vrste hierarhijo med avtentičnim in lažnim, med normo in odstopom od nje. To pa temelji na arbitrarnosti in pogajanjih, ki niso ne univerzalna, ne večna in ne naravna.

Namesto sklepa – spol kot obče dostopen koncept

86

Čeprav se transseksualnim osebam vse pre pogosto očita spolno konservativnost ali kot pravi Judith Shapiro, da obstajajo “daleč znotraj” norme (Shapiro 2005), pa vseeno ne gre spregledati njihovega nezanemarljivega potenciala za pretres spolnega sistema, kot ga poznamo. Nedvomno pokažejo na dejstvo, da je spol nekaj, kar počnemo, in ne nekaj, kar posedujemo, imamo. In zato je pravzaprav nemogoče trditi, da je določen spol dostopen le določenim ljudem. Kot smo videli, se šele tukaj prične zmeda. Katerim določenim ljudem? Ljudem s “pravimi” genitalijami? S “pravim” hormonskim ali kromosomskim ustrojem? S “pravo” socializacijo? Transseksualna naracija nam pokaže, da je spol pravzaprav nikogaršnja last, da si ga nihče ne more lastiti, ampak je kot koncept lahko obče dostopen. Pri tem veliko vlogo igra samoidentifikacija, ki je prav tako pomembna kot drugi, tako imenovani objektivni dejavniki, ki naj bi določali spol. Na različne v besedilu opisane načine lahko namreč določena oseba konstruira svoj spol, četudi se ta v našem družbeno-kulturnem diskurzu prikazuje kot Dejstvo. Z osvetlitvijo načinov teh konstruiranj pa hkrati osvetlimo diskurzivno, družbeno-kulturno pogojeno in arbitrarno naravo spola, kot ga poznamo.

LITERATURA

ALTHUSSER, Louis

1980 Ideologija in ideološki aparati države. V: L. Althusser [et al.], *Ideologija in estetski učinek*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Str. 35–99.

BARRETT, James

2007 Categorisation and differential diagnosis. V: J. Barrett (ur.), *Transsexual and other disorders of gender identity: a practical guide to management*. Oxford, New York: Radcliffe Publishing. Str. 17–29.

BARTKY, Sandra Lee

1998 Foucault, femininity and the modernization of patriarchal power. V: R. Weitz (ur.), *The politics of women's bodies: sexuality, appearance and behavior*. New York, Oxford: Oxford University Press. Str. 25–45.

BOLIN, Anne

1993 Transcending and transgendering: male-to-female transsexuals, dichotomy and diversity. V: H. Gilbert (ur.), *Third sex, third gender: beyond sexual dimorphism in culture and history*. New York: Zone Books. Str. 447–485.

BORNSTEIN, Kate

1999 *Spolni izobčenci: o moških, ženskah in nas ostalih*. Ljubljana: Založba Škuc.

DOZIER, Raine

2005 Beards, breasts, and bodies: doing sex in a gendered world. *Gender and Society* 19, št. 3, str. 297–316.

EKINS, Richard; KING, Dave

2006 *The transgender phenomenon*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- GARFINKEL, Harold
1967 *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- GENNEP, Arnold van
1984 *The rites of passage*. Chicago: The University of Chicago.
- GREEN, Jamison
2006 Look! No, don't! The visibility dilemma for transsexual men. V: S. Stryker, S. Whittle (ur.), *The transgender studies reader*. New York, London: Routledge. Str. 499–508.
- HALBERSTAM, Judith
2004 *Female masculinity*. Durham, London: Duke University Press.
- HINES, Sally
2007 *TransForming gender: transgender practices of identity, intimacy and care*. Bristol: The Policy Press.
- JOHNSON, Katherine
2007 Changing sex, changing self: theorizing transitions and embodied subjectivity. *Men and Masculinities* 10, št. 1, str. 54–70.
- KESSLER, Suzanne J.; McKENNA, Wendy
1978 *Gender: an ethnomethodological approach*. Chicago: University of Chicago Press.
- KUHAR, Roman
2001 *Mi, drugi: oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete*. Ljubljana: Škuc.
- MAUSS, Marcel
1996 Telesne tehnike. V: *Esej o daru in drugi spisi: uvod v delo Marcela Maussa*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Str. 201–206.
- MEYEROWITZ, Joanne
2004 *How sex changed: a history of transsexuality in the United States*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- NAMASTE, Viviane
2005 *Sex change, social change: reflections on identity, institutions and imperialism*. Toronto: Women's Press.
- RAYMOND, Janice G.
1979 *The transsexual empire*. Boston: Beacon Press.
- RUBIN, Henry
2003 *Self-made men: identity and embodiment among transsexual men*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- SCHROCK, Douglas; REID, Lori; BOYD, Emily M.
2005 Transsexuals' embodiment of womanhood. *Gender and Society* 19, št. 3, str. 317–335.
- SHAPIRO, Judith
2005 Transsexualism: reflections on the persistence of gender and the mutability of sex. V: J. Robertson (ur.), *Same-sex cultures and sexualities: an anthropological reader*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell. Str. 138–161.
- SULLIVAN, Nikki
2008 The role of medicine in the (trans)formation of "wrong" bodies. *Body & Society* 14, št. 105, str. 105–116.
- ŠVAB, Alenka; KUHAR, Roman
2005 *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- WEST, Candace; ZIMMERMAN, Don H.
1987 Doing gender. *Gender & Society* 1, št. 2, str. 125–151.
- WILCHINS, Riki Anne
2002 A certain kind of freedom: power and the truth of bodies: four essays on gender. V: J. Nestle, C. Howell, R. Wilchins (ur.), *GenderQuee: voices from beyond the binary*. Los Angeles, New York: Alyson Books. Str. 23–63.
- YOUNGBLOOD JACKSON, Alecia
2004 Performativity identified. *Qualitative Inquiry* 10, št. 5, str. 673–690.
- ŽUPEVC, Katarina
2013 *Spol kot ideologija: transseksualnost na Slovenskem: doktorska disertacija*. Ljubljana: [K. Župevc].

BESEDA O AVTORICI

Katarina Župevc, dr., je leta 2013 z nalogo *Spol kot ideologija: transseksualnost na Slovenskem* doktorirala na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja predvsem z vprašanji spolov.

ABOUT THE AUTHOR

Katarina Župevc, PhD, earned her degree at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, University of Ljubljana, with a dissertation entitled *Gender as Ideology: Transsexuality in Slovenia* in 2013. Her research focuses on gender issues.

SUMMARY

88

Accessibility of the concepts of male and female: transsexuality and doing gender

The text addresses the issue of the accessibility of the concepts of male and female gender. It starts with a brief definition of the ideology of gender which asserts that there are only two genders, male and female. Their socio-cultural dimensions (gender) are supposed to be beyond any doubt and unchangeably connected with their biological dimensions (sex). This means that a certain gender would be accessible only to certain male or female individuals. However, within this socio-cultural reality there are also people who do not identify themselves with this ideology of gender and therefore question the accessibility of gender. These are transsexual and other transgender persons, who do not identify themselves with the gender that was attributed to them at birth and who in different ways access the gender they identify with.

For someone to identify himself/herself as a transsexual person is a process that starts with a sensibilization phase. In this period, feelings of uneasiness start to appear, which people describe as thinking that "something is not right". This represents the preliminal phase according to Van Gennep's model of rites of passage. These feelings of uneasiness are followed by an identity crisis which demands that a solution and relief is found. Finally, the person identifies himself/herself as transsexual and enters the liminal phase. In this phase, the key concept is that of the wrong body which dictates further action in the direction of renewed gender marking of the cultural and biological body. The liminal phase finally ends with a re-immersion into the norm that is proper to the transsexual narration. This re-immersion in the norm is based on the concept of transitions, which is actually of key importance when a person moves from the liminal to the post-liminal phase, where transsexual identification is no longer in the foreground, is no longer visible. This leads to the question to whom a certain gender is accessible. To persons with a certain physicality? To persons with a certain biography and socialization? Transsexual persons actually prove that, in the end, gender is a matter of consensus, a play of meanings and perceptions, and not a Fact that precedes socio-cultural reality.